

ПРЕДМЕТ ОКРЕМОЇ ТЕОРІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Цехан Д. М.

У статті виокремлено та структуровано предмет окремої теорії ОРД - оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі. Визначено, що до структури предмета цієї теорії входять такі парні категорії як “пенітенціарна злочинність” та “оперативно-розшукова діяльність оперативних підрозділів установ виконання покарань”. Розкрито структурну кожної складової предмету окремої оперативно-розшукової теорії.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, окрема теорія, пенітенціарна злочинність, предмет окремої теорії, установи виконання покарань.

В статтє выделены и структурированы предмет отдельной теории ОРД - оперативно-розыскной противодействия преступности в местах лишения свободы. Определено, что в структуру предмета этой теории входят такие парные категории как “пенитенциарная преступность” и “оперативно-розыскная деятельность оперативных подразделений учреждений исполнения наказаний”. Раскрыто структурную каждой составляющей предмета отдельной оперативно-розыскной теории.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, отдельная теория, пенитенциарная преступность, предмет отдельной теории, учреждения исполнения наказаний.

Обґрунтовуючи окрему теорію оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі перш за все необхідно визначити її предмет. Звертаючись до теорії криміналістики, яка має схожий із теорією ОРД предмет дослідження, слушно підтримати позицію В. А. Образцова, який зазначає, що традиційно криміналістика своїм предметом звернута до двох діаметрально протилежних систем: до кримінальної (злочинної) діяльності і до антикримінальної діяльності суб'єктів кримінального переслідування. Поняття кримінальної та антикримінальної діяльності належать до числа базових криміналістичних понять, тобто парних категорій найвищого рівня, які перебувають у відношеннях протилежностей. Ці категорії відіграють роль системоутворюючого фактору, навколо яких відбувається розвиток інших криміналістичних категорій [4]. Більше того, доповнюючи вказану тезу, необхідно зазначити, що навколо вказаних категорій формується не лише понятійно-категоріальний апарат науки, а й відповідна система теорії та ученя. Аналогічним способом, відбувається і структурування предмета теорії оперативно-розшукової діяльності.

Як зазначає В.І. Єлінський, безпосередньо предметом теорії ОРД (об'єктивним змістом, який вона вивчає) є існуючий реально (незалежно від його усвідомлення) процес діалектичної взаємодії (боротьби) і злочинності як такої, важливим елементом якої є відношення оперативно-розшукової практики та кримінальної активності [2]. Слушно зауважити, що на відмінну від криміналістики в теорії ОРД вчені як частину предмета науки визначають “злочинність”. На нашу думку, це зумовлено тим, що в межах ОРД, зважаючи на специфіку завдань

© Д.М. Цехан, 2017

оперативних підрозділів, значна увага приділяється не лише виявленню й документуванню фактів протиправних діянь окремих осіб та груп, а й протидії всім формам кримінальної активності. У контексті викладеного є необхідність розмежування категорій “злочинність” та “злочинна діяльність”, що потребує використання не лише формально-логічного підходу, але й зумовлюється тим, яке поняття використовуватиметься як базове. Ми солідаризуємось із професором В.В. Тіщенком, який зазначає, що якщо розглядати як базове поняття злочинності, то воно включає в себе як сукупність окремих злочинів, так і злочинну діяльність, що утворює дві її форми вираження в зовнішньому прояві. Поряд із цим злочинна діяльність як форма прояву злочинності включає в себе окремі злочини, злочинну інфраструктуру, життєдіяльність відповідного змісту [5].

Аналізуючи співвідношення цих категорій у контексті предмета криміналістики, Р.С. Белкін зазначав, що криміналістика акцентує увагу лише на функціональній стороні протиправної діяльності, на тій системі відносин і дій, які утворюють те, що нерідко називають механізмом злочину [1]. Фактично, дослідник акцентує увагу на тому, що злочинна діяльність як система не є предметом вивчення криміналістики, а її предмет звужується лише до аналізу функціонального боку злочинної діяльності. На нашу думку, запропонований підхід є занадто вузьким для теорії ОРД, оскільки для ефективної організації оперативно-розшукової роботи вагоме значення має не лише функціональна сторона злочинної діяльності.

На нашу думку, злочинна діяльність як об'єкт вивчення ОРД - це цілеспрямоване створення соціальної, внутрішньопсихологічної та матеріальної основи з метою вчинення та подальше вчинення системи злочинних діянь, які об'єднані спільним задумом. Аналізуючи наведене визначення, ми включаємо до його структури такі елементи:

- безпосереднє вчинення злочину з можливістю використання як повноструктурних способів, так і способів з усиченою структурою;

- інфраструктуру злочинної діяльності, яка на сьогодні є її невід'ємною складовою, зокрема в контексті сформульованого визначення вона відображена в системі дій, спрямованих на “цілеспрямоване створення соціальної, внутрішньопсихологічної та матеріальної основи”. При цьому, необхідно пояснити, що створення:

а) соціальної основи передбачає втягнення в злочинну діяльність кримінально неактивних осіб, пропаганду злочинного способу життя серед молоді тощо;

б) внутрішньопсихологічної основи - поступове сприйняття норм кримінальної субкультури, моделей злочинної поведінки та заміни ними соціально позитивних цінностей у свідомості;

в) матеріальної основи - формування стійкого матеріального підґрунтя для систематичного здійснення злочинної діяльності та уникнення кримінального покарання.

Виокремлення як однієї зі складових об'єкта теорії ОРД злочинної діяльності не виключає з його структури злочинності як соціального явища, яка є об'єктом впливу

з боку оперативних підрозділів у межах оперативно-розшукової профілактики, а також тяжких та особливо тяжких одиничних злочинів. Саме тому, обґрунтовуючи структуру предмета окремої теорії оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі, необхідно зауважити, що він охоплює такі парні категорії, як “пенітенціарна злочинність” та “оперативно-розшукова діяльність органів та установ виконання кримінальних покарань”. Як структурна складова предмета цієї окремої теорії категорія “пенітенціарна злочинність” є родовим поняттям та включає: а) злочинну діяльність у місцях позбавлення волі; б) одиничні злочини, учинені в місцях позбавлення волі.

При цьому, ми відходимо від традиційного підходу щодо звуження пенітенціарної злочинності лише до протиправної діяльності осіб, які відбувають кримінальне покарання, а вважаємо, що до її складу необхідно включати і протиправну діяльність персоналу органів та установ виконання кримінальних покарань, оскільки остання є: а) інфраструктурним елементом забезпечення кримінальної активності засуджених; б) чинником, що детермінує протиправну поведінку засуджених; в) чинником, який сприяє ускладненню оперативної обстановки в УВП.

Аналізуючи злочинну діяльність як об’єкт криміналістичного дослідження В.В. Тіщенко зазначає, що криміналістика повинна розробляти криміналістичну характеристику злочинної діяльності певного типу (виду, підвиду). У такій характеристиці можуть бути виділені дані про :

- сферу злочинної діяльності і предмети злочинного інтересу та (або) злочинного посягання;
- її розвиток (динаміку, інтенсивність);
- її характер (основні види злочинів, допоміжні, супутні);
- організаційну структуру злочинного формування;
- способи протидії розслідуванню (у т.ч. зв’язки з правоохоронними органами, представниками органів місцевого самоврядування тощо) з метою ухилення від кримінальної відповідальності та продовження злочинної діяльності;
- характер зв’язків з іншими злочинними організаціями, їх співпідпорядкованість, розмежування за функціями і сферами злочинної діяльності;
- зв’язок злочинних епізодів між собою і на загальні напрями і цілі, що їх об’єднують [5].

Підтримуючи наведену тезу, вважаємо, що вона може бути доповнена та розвинена в контексті формування окремої теорії оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі. Так необхідно конкретизувати невід’ємні структурні елементи такої злочинної діяльності, які є об’єктами наукового аналізу в межах цієї теорії і до яких можна віднести:

- осіб, які здійснюють злочинну діяльність у місцях позбавлення волі;
- типових об’єктів, на які спрямована злочинна діяльність у місцях позбавлення волі;
- типові системи завдань злочинної діяльності в місцях позбавлення волі з відповідною характеристикою завдань кожної стадії останньої;
- мотиваційний механізм злочинної діяльності різних груп засуджених;
- типові знаряддя та засоби, які використовуються під час учинення злочинів засудженими;
- механізм розвитку злочинної поведінки засуджених та чинники, які впливають на його розвиток за відповід-

ною траєкторією;

- причинно-наслідкові зв’язки, які існують між елементами злочинної діяльності та іншими явищами;
- матеріальне мікросередовище, у якому здійснюється злочинна діяльність;
- обстановку здійснення окремих форм злочинної діяльності в місцях позбавлення волі.

Зважаючи на те, що в межах окремої теорії предмет її дослідження повинен бути досліджений всебічно та максимально повно, а також виходячи із загального предмета теорії ОРД, необхідно зазначити, що характеристика комплексної злочинної діяльності в місцях позбавлення волі потребує формування відповідної системи наукового знання щодо:

- системи злочинних діянь та їх детальної характеристики, які, фактично, вчиняються на території та в межах периметру установ виконання покарань, але в традиційному розумінні криміналістичної та кримінологічної науки не входять до структури пенітенціарної злочинності, наприклад злочинна діяльність персоналу органів та установ виконання кримінальних покарань;
- діяльності організованих злочинних угруповань поза межами установ виконання кримінальних покарань, яка спрямована на фактичне встановлення контролю за місцями позбавлення волі та використання їх для самовідтворення кримінальних структур;
- особливостей формування системи зв’язків між засудженими, а також засудженими і адміністрацією установи виконання кримінальних покарань;
- інфраструктури пенітенціарної злочинності, невід’ємним елементом якої є в’язнична субкультура;
- пенітенціарних конфліктів та їх різновидів, особливо тих, що виступають підґрунтям подальшої кримінальної активності в місцях позбавлення волі.

Як зазначалося вище, іншою невід’ємною складовою предмета теорії оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі є ОРД оперативних підрозділів органів та установ виконання кримінальних покарань. У межах вказаної окремої теорії “ОРД оперативних підрозділів органів і установ виконання покарань” виступає як її родове поняття, оскільки в структурі понятійно-категоріального апарату ОРД є підпорядкованим поняттям відносно категорії “ОРД”. Як зазначає В.А. Образцов, виступаючи елементом, складовою загальнонаукового арсеналу, категорія конкретної науки утворює відносно самостійне багаторівневе системне утворення. Його складовими частинами є як загальні, так і менш загальні категорії, тобто родові поняття відповідного рівня, які перебувають у відношенні субординації. Якщо загальні поняття в усіх випадках виступають як категорії, оскільки вони є межею узагальнення в кожній конкретній науці, то менш загальні поняття можуть претендувати на категоріальний статус лише тоді, коли вони не розглядаються як елементи більш широких за обсягом понять, а досліджуються як відносно самостійна цілісна система [4].

Характеризуючи ОРД оперативних підрозділів органів і установ виконання покарань, необхідно виокремити її пріоритетні складові, які потребують наукового обґрунтування або розроблення в межах окремої теорії оперативно-розшукової науки. При цьому, на нашу думку, у структурі цієї діяльності по відношенню до органів та установ виконання кримінальних покарань можна виокремити дві відносно самостійні складові, які перебувають у тісних взаємозв’язках:

- ОРД у місцях позбавлення волі як засіб забезпечення режиму;

- ОРД як засіб протидії пенітенціарній злочинності.

Аналіз практики протидії злочинності в місцях позбавлення волі дає змогу дійти висновку про дворівневність такої системи як складової окремої теорії, а також виокремити організаційний і тактичний рівні.

Перш за все необхідно зазначити, що організація оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі вимагає виконання першочергового завдання з налагодження каналів систематичного отримання інформації щодо об'єктів оперативного інтересу. Саме тому, на нашу думку, першим структурним елементом організації оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі є оперативне обслуговування пенітенціарних установ. Дослідники наголошують, що оперативне обслуговування має чітко виражений управлінський характер, його оперативно-розшукове призначення полягає у створенні необхідних умов для ефективної організації роботи оперативних підрозділів із виявлення, запобігання та розкриття злочинів, віднесених до їхньої компетенції [3].

Зважаючи на функціональне призначення, а саме забезпечення систематичного надходження оперативно-розшукової інформації, оперативне обслуговування виступає підґрунтям для наступної складової організації оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі - інформаційно-аналітичної роботи оперативних підрозділів кримінально-виконавчих установ. Слід зауважити, що за сучасних умов якісно організована аналітична робота в місцях позбавлення волі дає змогу: оцінити оперативну обстановку в конкретній виправній установі; прогнозувати розвиток оперативної обстановки на короткостроковий та довготривалий періоди; коригувати розвиток оперативної обстановки; забезпечити оптимальне агентурно-оперативне перекриття установи виконання покарань; виявляти та усувати причини й умови, які сприяють учиненню злочинів в установах виконання покарань; виявляти засуджених, які імітують виправлення чи приховують свою негативну спрямованість; забезпечувати оптимальне розміщення засуджених у межах установи з метою мінімізації кримінальної активності.

Наступним елементом організації ОРД в місцях позбавлення волі є взаємодія оперативних підрозділів органів і установ виконання кримінальних покарань з іншими суб'єктами протидії злочинності. Аналітичне опрацювання відомчих нормативно-правових документів засвідчує: серцевина такої співпраці - тактична взаємодія щодо розкриття злочинів минулих років. Більше того, гуманізація кримінально-виконавчого законодавства та ускладнення соціально-економічної ситуації в державі актуалізують і інші форми співпраці між оперативними підрозділами, які ще не знайшли достатнього наукового обґрунтування та мають бути досліджені в межах окремої

теорії оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі, зокрема: 1) під час реалізації засудженими такого інституту, як тюремні відпустки, фактичну відповідальність та недопущення вчинення ними нових злочинів несуть оперативні підрозділи територіальних органів Національної поліції; 2) передача наявної оперативної інформації підрозділам установ виконання покарань після прибуття засудженим до виправної установи; 3) передача оперативної інформації територіальним підрозділам після звільнення засудженого, особливо якщо останній не став на шлях виправлення і планує продовжити свою злочинну діяльність на волі; 4) планування спільних дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій у населених пунктах чи на територіях розташування виправних колоній.

Стосовно тактичного блоку ОРД у місцях позбавлення волі як складової предмета окремої теорії до його структури необхідно віднести тактичні особливості: 1) агентурно-оперативної роботи; 2) виявлення злочинів; 3) документування злочинної діяльності; 4) оперативного розроблення засуджених тощо.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що сучасна теорія ОРД остаточно сформована в самостійну галузь наукового знання, а її розвиток відбувається за моделлю поступового формування окремих теорій. Виокремлення теорії оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі зумовлюється специфічними характеристиками предмета наукового пізнання, зокрема пенітенціарної злочинності, а також ОРД оперативних підрозділів УВП.

Література:

1. Белкин Р.С. Курс криминалистики: Уч. пос. для вузов. 3-е изд., доп. - М.: ЮНИТИДАНА, Закон и право, 2001. - 463 с.
2. Елинский В.И. Методология теории оперативно-розыскной деятельности (по материалам органов внутренних дел): автореферат дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09. - М., 1999. - 40 с.
3. Киселев Н.И. Организация оперативного обслуживания органами внутренних дел объектов потребительского рынка на современном этапе // Проблемы российского законодательства. - 2014. - №6. - С. 201 - 205.
4. Образцов В.А. Криминалистика: парные категории. - М.: Юрлитинформ, 2007. - 296 с.
5. Тищенко В.В. Злочинна діяльність як об'єкт криміналістики // Актуальні проблеми держави і права. - Вип. 27. - 2006. - С. 139 - 145.

*Цехан Д.М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики НУ "Одеська
юридична академія"
Надійшла до редакції: 17.03.2017*

УДК 343.2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВСТАНОВЛЕННЯ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ

Семелюк Д. М.

У статті розглядаються окремі правові та організаційні проблеми розслідування корисливо-насильницьких злочинів та встановлення осіб, які їх вчинили. Наведені результати аналізу статистичних даних, що доводять низьку ефективність діяльності із розслідування ко-
© Д.М. Семелюк, 2017

рисливо-насильницьких злочинів в сучасних умовах, недоліки в організації роботи слідчих і оперативних працівників Національної поліції України. Сконцентрована увага на положеннях нормативно-правових актів, що стосуються роботи поліції зі встановлення осіб, які

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**